

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ДЕНИСЕНКО АНАТОЛІЙ ВЯЧЕСЛАВОВИЧ

УДК 227.1

ТЕОЛОГІЯ ВИЗВОЛЕННЯ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Спеціальність 09.00.14 – богослов'я

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук
СОЛОВІЙ Роман Павлович,
старший науковий співробітник
Національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
БОЙЧЕНКО Михайло Іванович,
професор кафедри теоретичної та
практичної філософії Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка;

кандидат філософських наук
**ВОЛКОВСЬКИЙ Володимир
Павлович**,
науковий співробітник відділу історії
філософії України Інституту філософії
НАН України імені Г.С. Сковороди

Захист відбудеться 26 вересня 2019 року о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул. Пирогова,9.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул.Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 26 серпня 2019 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Б. Остащук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Однією із найбільш важливих характеристик богословської рефлексії ХХ-го століття були наполегливі намагання здійснити систематичне богословське осмислення соціальних викликів сьогодення, результатом чого стала поява цілого спектру різноманітних «контекстуальних теологій», що закликали християн не тільки сповіщати позачасові догматичні істини, а й шукати відповіді на найгостріші виклики конкретного історичного моменту, поширюючи християнські принципи справедливості, свободи і солідарності на усі сфери соціальних відносини. За масштабами соціальної активності найбільш важливим напрямом контекстуального богослов'я стала латиноамериканська теологія визволення, що виникла на зламі 1960-1970-х рр. Головними виразниками радикально нової та недогматичної інтерпретації християнства є Густаво Гутьєррес, Оскар Ромеро, Хуан Луїс Сегундо, Леонардо Бофф та Джон Собріно. До основних рис цього богословського напрямку слід зарахувати критику існуючого в Латинській Америці соціального ладу з властивими йому соціально-економічними суперечностями як антихристиянського та несправедливого за своєю суттю, звинувачення католицького соціального богослов'я в ідеологічній нейтральності та недостатній увазі до потреб вразливих верств суспільства, прагнення надати перевагу ортопраксії над ортодоксією, визначення основним пріоритетом церкви участь у боротьбі за гідність людей та їх звільнення від соціально-економічної несправедливості, заклик до подолання відчуження людей один від одного та практичного здійснення християнської солідарності. У богослов'ї визволення відбулося переосмислення основних християнських доктрин. Зокрема, у вченні про Царство Боже на перший план виступає розуміння його не у сенсі виключно духовної реальності, а як революційної трансформації структур «застарілого світу». У христології превалюють ідеї «історичного Ісуса», який кинув виклик релігійним і політичним авторитетам тогочасного суспільства, а тепер закликає до радикального перетворення соціальної дійсності на користь пригноблених. Еклезіологічний дискурс богослов'я звільнення спирається на радикальну критику традиційного католицького вчення про церкву, як такого, що сприяло легітимізації несправедливих владних структур, зокрема, диктаторських режимів у Південній Америці. Натомість підкреслюється важливість народження демократичної «церкви знизу», яка інтерпретуватиме соціальну реальність, дивлячись на неї очима бідних, реалізовуватиме себе у низових християнських спільнотах і стане знаряддям побудови Царства Божого, займаючи діяльну позицію стосовно соціальних проблем. Ідеї богослов'я звільнення спираються на «богословсько-визволительну герменевтику», що прагне встановити зв'язок між есхатологічними очікуванням Писання і здійсненням соціальних реформ у латиноамериканському соціально-політичному контексті. Таким чином, як зазначав Л. Бофф, зміст біблійного тексту з'ясовується не завдяки екзегетичним дослідженням, а через його прочитання у світлі актуальних викликів. При цьому основна увага спрямовується на прочитання

Біблії з точки зору пригноблених і пошук у біблійних наративах імпульсів соціального звільнення та перетворення.

Після розпаду біполярної геополітичної системи латиноамериканська теологія визволення як аутентичний богословський напрям зазнала глибокої кризи. Серед дослідників навіть можна зустріти думку, що теологія визволення, як суто локальне і ситуативне явище, втратила свою богословську та соціальну значимість. Але чимало богословів все ж вбачають перспективи подальшого розвитку цього напрямку у нових соціально-економічних та культурних реаліях. З урахуванням цього чинника доречно звернути увагу на трансформаційні процеси у сучасній теології визволення, яка після розпаду соціалістичного табору спрямовує першочергову увагу не на революційну боротьбу з бідністю, а на підтримку демократичних принципів, критику глобалізації, проблеми расової та гендерної ідентичності, екологічні виклики. В умовах, коли виклики постлібералізму, постмодернізму та постколоніалізму для церков набувають все більшої гостроти, трансформовані ідеї теології визволення стають все більш актуальними. Вивчення теології визволення відкриває нові перспективи для дослідження різноманітних трансформацій християнського віровчення, пошуку ними шляхів гуманізації суспільних відносин.

Мета дослідження полягає в здійсненні всебічного критичного аналізу світоглядних, богословських та еклезіологічних особливостей феномену латиноамериканської теології визволення. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі основні **дослідницькі завдання**:

- вказати на основні соціокультурні та богословські передумови, які призвели до зародження латиноамериканської теології визволення;
- розглянути основні історичні етапи становлення та розвитку латиноамериканської теології визволення, з'ясувати її місце у сучасній соціально-богословській думці;
- здійснити аналіз першоджерел, які висвітлюють основні теологічні акценти та соціальні пріоритети теології визволення;
- з'ясувати й окреслити визначальні методологічні засади богослов'я визволення, дослідити особливості її герменевтичного підходу;
- розкрити головні теми, експлікацію яких здійснювала латиноамериканська теологія визволення;
- простежити трансформацію думок представників теології визволення з 1960-х років до початку другого десятиліття XXI століття;
- дослідити критику соціального ідеалу теології визволення представниками «радикальної ортодоксії».

Об'єктом дисертаційного дослідження є теологія визволення в її латиноамериканському прояві.

Предметом дослідження постають основні ідеї латиноамериканської теології визволення, її методологічно-герменевтичні засади та історичні трансформації.

Теоретико-методологічні засади дослідження. При написанні дисертаційного дослідження застосовано загальнонаукові принципи аналізу релігійних явищ та процесів і принципи сучасного богослов'я – об'єктивність, неупередженість, позаконфесійність, цілісність, світоглядного та методологічного плюралізму. Для

вирішення завдань, поставлених у дисертаційній роботі, використовується ряд основних методів: системного богословського аналізу (при дослідженні теоретичного базису теології визволення), історико-генетичного аналізу (при дослідженні народження, становлення та розвитку «руху»), компаративного вивчення (при порівнянні богословських та ідеологічних концепцій, які вплинули на формування вірувань та практик латиноамериканської теології визволення). Важливим методом дослідження стали: сучасна герменевтика та соціальний аналіз як засоби тлумачення стану суспільства, природи біблійних текстів та богословських традицій. Суттєвим концептуальним підґрунтям праці дослідників із східноєвропейського контексту, зокрема, В. Єленського, М. Черенкова, Д. Бінцаровського, П. Кирилова, А. Мелешка, Я. Москалика та сучасних західних науковців, зокрема, Д. Белла, Дж. Мілбанка, І. Петрелли.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в українській академічній теології та релігієзнавстві здійснений систематичний критичний аналіз латиноамериканської теології визволення, її генези, методології, змісту і характерних особливостей, що відкриває нові можливості для аналізу соціальної ролі церкви та її реакції на такі гострі соціальні виклики як несправедливість, пригнічення, бідність, політична заангажованість тощо. У межах дисертації здійснено дослідження теології визволення як своєрідного (хоча і не досконалого) теологічного методу, завдяки якому стає можливий особливий погляд на природу соціальної дійсності.

У роботі сформульовані окремі положення, осмислення яких набуває чинності новизни і виноситься на захист.

Вперше:

- доведено, що теологію визволення слід розглядати як альтернативний до традиційного католицизму герменевтичний та богословський підхід, до основних характеристик якого належать спрямованість богословського пошуку на виклики соціальної трансформації суспільства, обґрунтування громадянської позиції християн, а також їх долучення до революційної діяльності, зверненість до конкретних земних проблем реальної людини, дотримання методу герменевтичної спіралі, прочитання старозавітної оповіді про вихід євреїв з Єгипту та життєвого шляху Христа через призму бідних та пригноблених. Теологію визволення можна розглядати як своєрідну форму богословської рефлексії, що виникнула в результаті прагнення подолати локальні й глобальні вади існуючого світопорядку і збудувати нове гуманістичне суспільство, в якому не буде місця для соціальної несправедливості;
- показано, що важливими характеристиками богослов'я визволення є апеляція до соціального критицизму біблійних текстів, переорієнтування уваги з ортодоксії на ортопраксію (сутність віри вбачається у конкретно-історичній практиці звільнення), використання марксистської ідеології як інструменту соціального аналізу та соціальної критики, інтерпретації історичного процесу як історії спасіння, наголос на економічному аспекті гріха тощо;

- проаналізовано, яким чином ситуації соціальної несправедливості, притаманні капіталістичним суспільствам, спонукають християн ототожнювати себе з пригнобленими та маргіналізованими верствами суспільства, брати на озброєння методи соціальної боротьби з існуючими формами економічного пригнічення та соціальної нерівності. Перенесення соціально-економічних викликів у центр богословського аналізу спирається на особливий герменевтичний підхід. У богослов'ї визволення біблійний текст читається у контексті сучасних соціальних проблем, а читач відштовхується від власного соціального контексту, шукаючи в біблійних текстах відповіді на питання, викликані його соціальним оточенням. Теологія визволення не залишає для християн можливості абстрагуватися від соціального життя, політичних трансформацій та ситуацій несправедливості;
- доведено, що значною мірою витoki теології визволення пов'язані з творчим переосмисленням концепцій повоєнної європейської політичної теології, яка відкинула зведення змісту християнської віри до спасіння та духовного життя окремого віруючого, наголосивши на історичній відповідальності церкви за добробут суспільства та життя кожної людини. За словами Г. Гутьєрреса, есхатологічні ідеї є «божественним двигуном» теології визволення. Попри усю значимість впливу на теологію визволення ідей німецького теолога Юргена Мольтмана, зауважимо, що богослови-лібералісти різко критикували есхатологічну трансцендентність царства Божого, яка була притаманна європейській кабінетній теології. Якщо для політичної теології Мольтмана основним початковим імпульсом була христологічна основа воскресіння, то для теологів визволення – біблійний нарратив звільнення;
- встановлено, що на початку ХХІ століття відбувається трансформація теології визволення, поворот від марксистського вокабуляру до демократичних принципів. Також цей богословський напрям виявився здатним до гнучкої адаптації до нових вимірів соціального буття;
- проаналізована конструктивна критика теології визволення засновником «радикальної ортодоксії» Джоном Мілбанком і виявлено, що він не вважає теологію визволення адекватною формою богословського аналізу сфери політичного життя. Християнські соціалісти, на його думку, мали б продемонструвати, що основою соціалізму є християнство (еклезіологія як соціальна теорія), а не марксизм. Дж.Мілбанк намагається довести, що інтерпретація християнства в термінах секулярного дискурсу (марксизму) призводить до заміни християнського метанаративу новими модерними нарративами, які виникли як спроба обмежити саму віру, вказати їй на її (окреме, незначне) місце в соціально-політичному дискурсі.

Уточнено:

- розуміння теологами визволення теології не стільки як науки про Бога, скільки як дослідження того, як ті чи інші групи людей розуміють Бога. За такого визначення, об'єктом теології виступає не Бог, а саме ті, хто конструюють знання про Бога. Представники теології визволення розробляють суб'єктивне теологічне бачення з точки зору конкретного

сегменту суспільства, а точніше, з точки зору пригноблених мас цього суспільства. Таким чином, досвід теології визволення демонструє, що теологія завжди має справу з тим, як представники конкретної групи людей, яка обмежена історичним контекстом та власною ідентичністю, конструює специфічну галузь знання. Знання про те, ким є Бог, ґрунтується на тому, як концепція Бога створюється конкретним сегментом культури або суспільства. Отже, зрозуміти те, ким є Бог, для теологів визволення значить зрозуміти, яким Його «змальовують» ті, хто перебувають при владі та володіють капіталом, бо саме вони визначають ким є Бог для решти суспільства;

- дослідження того, що класичні представники теології визволення, за допомогою марксистського соціального аналізу, намагалися зрозуміти, як можна змінити існуючу несправедливу систему влади, а також збудувати справедливе суспільство, в якому людські права не будуть ігноруватися. Таким чином, ідеї марксизму застосовувалися ними як знаряддя для розв'язання конкретних теологічних та соціальних потреб, а не як богословський підхід чи програма політичних дій. Зауважимо, що використання теологією звільнення ідей марксизму не було ані цілісним, ні послідовним, обмежуючись аналізом соціальної дійсності держав Латинської Америки.

Набули подальшого розвитку:

- спроби осмислити теологію визволення в українському контексті. Першим етапом визвольної свідомості буде переорієнтація українських християн із духовного виміру християнського покликання на політичне значення християнства;
- ідеї про те, що теологія визволення запрошує християн використовувати визвольну «мову» в політичних, економічних, соціальних та релігійних дискурсах, які і є тими полями, на яких відбувається боротьба за людську свободу та гідність;
- думки про те, що сама теологія, як така, має бути практичною та сучасною. Теологія, яка бажає залишатися актуальною, має зосередити свою увагу на застосуванні біблійних істин у тих чи інших сучасних умовах.

Теоретичне значення дослідження. В дисертаційній роботі не тільки вперше в українському академічному просторі всебічно досліджено теологію визволення, а в ньому вперше, з одного боку, здійснена спроба подолання релігієзнавчих і богословських стереотипів, які існують щодо теології латиноамериканських богословів, а з іншого боку, спроба відійти від марксистських засад у сторону демократичних принципів як основи теології визволення. Висновки і теоретичні положення, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, дозволяють розширити не тільки розуміння основних ідей теології визволення, але і знайти виправдання мотивам, якими вони керувалися під час формування своїх переконань та практик. Осмислено релігійно-культурний феномен теології визволення, її прагнення звільнити суспільство в цілому і церковні інституції зокрема від економічного, політичного та соціального пригнічення з боку політичної еліти. Теоретичні твердження, які обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, сприяють глибшому

розумінню політично-соціальної теології ХХ століття. Дослідження з теології визволення і критика цього «руху» сприяють розвитку богослов'я, соціології релігії та філософії релігії.

Практичне значення дисертації. Результати, отримані в ході дослідження, можуть бути використані при викладанні релігієзнавчих, теологічних та філософських курсів у вищих навчальних закладах, а також для підготовки відповідної навчально-методичної літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою автора. Висновки і положення наукової новизни одержані автором самостійно (без співавторів). Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувача.

Апробації результатів дослідження. Основні ідеї та положення дисертації були оприлюднені на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: «Дні науки філософського факультету-2011» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, 2011); «Двадцять років релігійної свободи та активної місії. Підсумки, проблеми, перспективи євангельських церков в пострадянському суспільстві» (Ірпінь, 2011); «Philosophy of religion» (Гренд-Репідс, Мічіган, США, 2011); «New Testament Theology» (Кембрідж, Великобританія, 2012); «Философия религии: современность и ретроспектива» (Москва, 2012 р.); «Традиційні та альтернативні форми освіти» (Москва, 2012); «Религия, наука, общество» (Москва, 2012); «Дні науки філософського факультету-2013» (Київ, 2013); «Религия, наука, общество» (Мінськ, 2013); «Дні науки філософського факультету-2015» (Київ, 2015); «Религия и/или повседневность» (Мінськ, 2015); XV міжнародна конференція «Успенські читання» (Київ, 2015); «Актуальні проблеми сучасної теології» (Київ, 2015); «Реформация: история и современность» (Вільнюс, 2015); «Реформация: восточноевропейские измерения» (Острог, 2016); «Методології богословських досліджень: проблеми і перспективи» (Київ, 2018); II Міжнародна богословська конференція «Церква і публічна сфера: любов у дії» (Львів, 2019).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані в одноосібній монографії, 8 статтях в українських фахових наукових виданнях, 2 статтях у зарубіжних фахових виданнях, а також 14 статтях в інших наукових часописах, збірниках і матеріалах конференцій.

Структура дисертації та послідовність викладу матеріалу зумовлені метою і логікою дослідження і відображають послідовність поставленої мети і завдань. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 223 сторінки, з них 196 – основного тексту. Список використаних джерел налічує 359 найменувань, з них 227 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету й завдання роботи, об'єкт і предмет, окреслено теоретико-

методологічну основу дослідження, розкрито теоретичне і практичне значення дисертації, подано відомості про її апробацію, відображено структуру й обсяг роботи, наведено відомості про публікації.

Перший розділ «Методологічні та богословські передумови теології визволення» присвячений аналізу витоків теології визволення, особливостей її методології, стану вивчення її трансформацій, можливостей подальшого вивчення.

У підрозділі 1.1. *«Нова політична теологія» (Й. Б. Метц та Ю. Мольтман) та її вплив на формування основних ідей богослов'я визволення»* ідеться про теологію, що стала предтечою теології визволення. Особливість повоєнної політичної теології полягає у тому, що, на відміну від старої політичної теології Карла Шмітта, вона робила наголос на темах есхатології, солідарності й надії.

Зокрема, Й. Б. Метц, відштовхуючись від трансцендентального аналізу людської суб'єктивності К. Ранера, здійснив теологічне осмислення політичної проблематики, творчо поєднавши теми воплощення, соціальності та надії. У Метца світ та церква не є двома відокремленими сферами, адже суб'єктом християнського послання є усе людство. Завдання ж політичної теології полягає у формулюванні есхатологічного послання, актуального для сучасного суспільства. Відзначимо також критичну оцінку Метцом сучасної теології, в якій превалує трансцендентальне, екзистенційне та персоналістське спрямування і яка переймається проблематикою, запропонованою Просвітництвом. «Теологія надії» Ю. Мольмана, що виникла як відповідь на теологію «смерті бога», також закликала церкву не залишати долю світу в руках представників секуляризму. Провідним лейтмотивом богословського проекту Мольмана є есхатологічна надія, що робить християнську спільноту джерелом нових імпульсів для здійснення права, свободи та гуманності в світлі того обіцяного майбутнього, яке має прийти. Сфокусованість на цій темі спонукає Мольмана переосмислити зміст християнської місії, завдання якої полягає не просто в індивідуалістичному «духовному» спасінні, а в боротьбі за справедливість, більш гуманні взаємини з «Іншим» та мир для всього творіння. Покликання церкви – працювати заради соціальних перетворень, знаходячи натхнення у надії, що сягає есхатону, в якому Господь творить все нове. Зорієнтованість теологічних концепцій Метца та Мольмана на майбутнє, їх прагнення зберегти публічний вплив християнства та його відповідальність за формування суспільства, вплинули на творчість богословів-лібералістів, які також наголошували на тісному зв'язку між біблійною вірою та повсякденною реальністю, шукаючи шляхів, якими есхатологічна надія може бути втілена в специфічних політичних умовах сьогодення. Зауважимо, що між богослов'ям надії і богослов'ям визволення існували певні розбіжності. Початковим імпульсом для теологів визволення був наратив Виходу, а для політичної теології Мольмана – христологічна основа воскресіння. Однак, оповідь про Вихід є частиною історії завіту, який вів до кульмінаційного моменту – воскресіння Христа. Обітниця воскресіння є есхатологічною і включає надії на політичне та економічне визволення, що пробуджуються подією Виходу і реалізуються в новому творінні, де все зло, страждання та смерть будуть переможені, а слава Божа стане невід'ємною частиною ідеального творіння.

Підрозділ 1.2. «Біблійний концепт визволення: символічне значення нарративу Виходу та контекстуальна христологія» присвячений розгляду основного біблійного матеріалу, на якому ґрунтуються теологічні конструкції та практичні дії теології визволення. Визначальним біблійним нарративом для представників теології визволення є старозавітна розповідь про вихід ізраїльтян із єгипетського рабства. Історія виходу, що розглядається в Біблії як розповідь про визвольний чин Бога, інтерпретується у теології визволення як символічне зображення прагнення Бога звільнити людей від будь-якого рабства. Тема книги Вихід – «Господь проти фараона». Цю парадигматичну конфронтацію можна розгледіти і в ситуації боротьби пригнобленої людини з жорстокою тоталітарною владою та з безжалісною ринковою економікою. Вихід євреїв із рабства метафорично вказує на наступні визволення людства не тільки від фізичного рабства, але й економічного та соціального поневолення. Якщо Бог був на боці бідних за часів стародавнього Ізраїлю, то це може бути гарантією того, що Він все ще перебуває з пригнобленими й сьогодні. Встановлено, що постійне прочитування подій Виходу теологами визволення є виразом соціально-екзистенційного підходу до незакінченого історичного проекту, який є актуальним не тільки для євреїв минулого, але є і для сучасних людей. Аналогічно у теології звільнення прочитується також Новий Завіт. Ісус Христос розглядається як новий Мойсей, політичний визволитель, який боровся не тільки проти гріховності людства, але і проти несправедливої політики Риму. Традиційний для католицизму образ страждаючого Христа в латиноамериканській теології звільнення (Х. Боніно, І. Собріно) став символом протесту проти цього самого страждання, проповідником глобальної структурної революції, яка мала назву «Царство Боже».

У **підрозділі 1.3. «Герменевтика теології визволення та концепт «визволення» у богослов'ї Густаво Гутьєрреса»** аналізується метод тлумачення Писання, що відходить від класичної герменевтики як процесу пошуку авторського задуму в тексті. Теологія визволення сформувалася з палкого бажання на практиці змінити становище пригноблених. У випадку теології Латинської Америки це призвело до переосмислення герменевтики, яка тепер допомагає «перетлумачити» християнство з точки зору пригноблених, а також до конструювання нового «історичного проекту», що полягає у моделюванні політичних та економічних організацій, які б змогли здолати звичний status quo. Тлумачення Біблії у представників теології визволення починається з історичного, а отже, і соціального контексту. Сегундо наголошує на тому, що актуальні питання впливають не стільки з тексту Біблії, скільки з сучасного стану речей. Ключовим поняттям є ідея «герменевтичного кола», під яким мається на увазі постійна трансформація тлумачення Біблії, яка обумовлена безупинними змінами щоденної реальності. Виходячи з того, що герменевтика має справу з тлумаченням, читач Біблії починає з аналізу реального стану сучасної дійсності і тільки після цього задається питанням про те, що про це говорить Слово Боже. Знайшовши адекватну відповідь на сторінках Священної історії, він знов звертається до історії сучасної, яка твориться на його очах. Процес читання й інтерпретації дійсності і Біблії повторюється знов і знов, оскільки теологія визволення – це постійна критична рефлексія над

християнською практикою в світлі Слова Божого. Як форма критичного осмислення усього соціального буття, теологія призводить до конкретних практичних проявів діяльності церкви в громадянському житті оточуючої її спільноти людей.

У *підрозділі 1.4. «Використання теологією визволення епістемологічних та соціальних постулатів марксизму»* розглядається природа взаємодії теології визволення та марксистського гуманізму. У підрозділі проаналізовані головні ідеї Карла Маркса та розглянуті чинники, які спонукали богословів-лібералістів звертатися до ідей марксизму. Головною ідеєю теології визволення був заклик до радикального розриву з соціально-політичним status quo, а соціальна революція розглядалася у ролі інструменту, здатного зруйнувати капіталістичну ринкову економіку, що дегуманізує суспільні відносини і знеособлює маргіналізовані верстви суспільства. Революційне перевлаштування суспільства відкривало можливість для побудови нового соціального ладу. У контексті латиноамериканських суспільств, що роздиралися гострими соціально-економічними конфліктами, марксистська соціальна аналітика давала богословам визволення переконливе пояснення причин існуючої соціальної несправедливості та пропонувала радикальні засоби перемоги над нею.

Показано, що серед теологів визволення існували різні реакції на християнсько-марксистський діалог. Частина авторів намагалася виправдати тісні стосунки між християнством та марксистською ідеологією. Зокрема, марксистсько-християнський альянс захищав Хосе Мігез Боніно у праці «Християни та марксистки» (1976 р.). Інший представник руху Хосе Порфіріо Міранда намагався виправдати зближення між Марксом та Біблією та характеризував Бога як Визволителя всіх пригноблених. У той же час інші богослови заперечували можливість будь-яких стосунків між християнством і марксизмом. Так, Сегундо Галілеа виступав проти впливу марксизму на теологію визволення, вважаючи, що це приведе її до «горизонталізму», тобто до звичайної політичної боротьби. Вільям Гентс вважав, що деякі теологи не тільки використовують марксизм заради соціального аналізу, але підміняють ним біблійну віру як авторитетний для християн світогляд. У цьому ж контексті Пітер Вагнер ставив питання про те, чи взагалі потрібно християнину ставати на бік якихось ідеологічно-політичних систем, адже християнський світогляд сам по собі здатен до того, щоб осмислити соціальну дійсність та відповісти на всі соціальні та політичні питання.

У *підрозділі 1.5. «Теологія визволення як предмет теологічної та релігієзнавчої рефлексії»* окреслений сучасний стан вивчення теології визволення, охарактеризовані різноманітні доступні джерела з цієї проблематики. У підрозділі продемонстровано, що теологія визволення переживає складний період зміни парадигм. Якщо рання теологія визволення спиралася на тексти Густаво Гутьєрреза, який в середині 1960-х робив наголос на тому, що церква має не тільки стояти на боці знедолених та принижених, надихаючи їх на революційні дії, але й перебувати в епіцентрі цих дій, то представники другої хвилі враховують критику марксистських елементів теології визволення і спрямовують свою увагу на проблеми демократизації суспільства та переваги вільного ринку. Твердження про

зміну парадигм у теології визволення ґрунтується на ретельному аналізі як ранніх, конститутивних для цієї богословської традиції, так і більш пізніх богословів.

Важливим для формування методології дослідження є доробок, пропонований критиками теології визволення початку ХХІ століття. Наприклад, робота лютеранського теолога Данієла Белла «Теологія визволення після кінця історії» (2001), в якій автор, наслідуючи ідею неоконсерватора Френсіса Фукуями про те, що історія, через триумф капіталізму, добігає свого кінця, оцінює вплив християнського опору на капіталізм в Латинській Америці, а також розглядає наслідки теологічних дискусій, які виникли через такий розвиток подій. Він використовує постмодерністську критичну теорію для вивчення капіталізму, міркує про його вплив на людське бажання і показує, якою має бути реакція Церкви на все це. Ця книга не тільки розкриває історію злетів та падінь теології визволення, але й вказує на перспективи та майбутнє латиноамериканської теології. В 2012 році автор видає книгу «Економіка бажання. Християнство і капіталізм в постмодерністському світі», в якій йде мова про те, яким має бути відношення християнина до вільного ринку (*free market*) в світлі постмодерного повороту. Антиколоніальна критика капіталізму змінюється критикою апологій вільного ринку, критикою культури необмеженого споживацтва і критикою постмодернізму як релятивістської ідеології, що латентно виправдовує насилля влади над особистістю.

У другому розділі «Латиноамериканська теологія визволення: контекст, ключові представники та основні ідеї» дається стислий огляд теології визволення.

У підрозділі 2.1. «Становлення та розвиток латиноамериканської теології визволення, її ключові представники» проаналізовані характерні риси соціально-релігійного життя переважно католицького регіону, роль церкви у побудові колоніальних режимів та експлуатації колонізаторами індіанського населення, а також процес політичної радикалізації, який у 1960-ті рр. перетворив Латинську Америку на активний фронт антиімперіалістичної боротьби. Доведено, що латиноамериканська версія теології визволення була більшою мірою католицьким феноменом, який з'явився на світ у результаті перетворюючих процесів всередині церкви. Серед них необхідно відзначити зміну місіонерської стратегії європейських та північно-американських католицьких місіонерів у Латинській Америці, модифікацію політичних програм католицьких еліт, відновлення під впливом Другого Ватиканського собору (1962–1967) уваги до біблійних та пасторських досліджень, конференцію єпископів Латинської Америки в Медельїні (1968), яка прагнула адаптувати світогляд Собору до контексту Латинської Америки, засудивши традиційний союз церкви з латиноамериканською владою і охарактеризувавши ситуацію в цій частині світ як узаконене насилля. Як влучно зазначає В. Єленський, якщо ще в 1950-ті рр. Католицька церква регіону підтримувала панівні режими та опиралася соціальним змінам, то вже у 1960-ті рр. вона стала рушієм демократичних перетворень, відстоюючи право бідних на «поцейбічну» справедливість. Водночас, варто підкреслити і вплив великої кількості протестантських іммігрантів, які приносили на континент соціально-політичні програми протестантизму. У підрозділі також досліджені основні ідеї засновників

теології визволення – Густаво Гутьєрреза, Хосе Мігуес-Боніно, Леонардо Боффа, Хуана Луїса Сегундо та Йона Собріно.

Підрозділ 2.2. «Основні ідеї латиноамериканської теології визволення» містить аналіз богослов'я визволення під кутом зору його першочергової уваги до бідних. Злиденність є найяскравішим виявом несправедливого соціального устрою, тому подолання проблеми бідності є найважливішим джерелом для богословської рефлексії та практики. Цей богословський підхід вимагає нового прочитання усієї історії, панівну інтерпретацію якої створили не жертви історичної несправедливості, а панівні класи. Усвідомлення боротьби проти бідності як визначального мотиву історії сприяє «історичному пробудженню» – народженню церкви з низів, що своєю вірою відповідає на потреби пригноблених. За Гутьєррезом, бідність є наслідком дії деструктивних духовних сил, тобто гріховності, яка розглядається не як індивідуальна, приватна або внутрішня реальність, а як соціальний та історичний факт, наслідок відсутності братерства та любові у відносинах між людьми. Відповідно, шлях спасіння трактується не як особисте прощення гріхів, а як протест проти зла, який включає в себе політичне, антропологічне та духовне визволення. Теологія визволення інтерпретує сотеріологію в історичному ключі – спасіння має справу з Божою дією в історії й означає радикальне перетворення не тільки приватного життя, а й всієї структури суспільства. У цьому сенсі теологія визволення втілює у собі те вчення, яке сформувалося на засадах орієнтованої на соціальну справедливість енцикліки папи Йоана XXIII «*Mater et Magistra*», що закликала церкву стати «церквою для всіх». Суттєву роль у формуванні засад теології визволення відіграв Другий Ватиканський собор, який не тільки закликав церкву повернутися до своєї місії в цьому світі, але нагадав і про те, що вона є частиною цього світу. Власне, внаслідок намагання застосувати соціальне вчення Ватикану II до латиноамериканського контексту під час конференції католицьких єпископів у колумбійському місті Медельїн (1968 р.) і відбулося зародження теології визволення.

Третій розділ «Критичний аналіз теології визволення та її перспективи у світлі сучасних соціокультурних тенденцій» присвячений аналізу критичного осмислення теології визволення у сучасних християнських дискурсах.

У **підрозділі 3.1. «Критика теології визволення радикальною ортодоксією»** проаналізована оцінка деяких положень теології визволення Джоном Мілбанком та його соратниками. Обґрунтовується твердження про те, що сьогодні такі явища як неоколоніалізм, глобалізація, політика діалогу та антиглобалізаційний рух вимагають нової критичної рефлексії. Усвідомлення реалій сьогодення спонукає нове покоління теологів визволення відійти від світської соціальної теорії і розбудовувати оновлену теологію визволення, з урахуванням конструктивної критики представниками інших теологічних традицій. Зокрема, актуальним видається підхід Джона Мілбанка, який вбачає першочергове завдання теології визволення в пошуку відповіді на питання, де проходить межа між церковним та політичним. Відповідь на це запитання ускладнюється ситуацією, коли християнам потрібно стверджувати істину «християнської спільноти» у контексті соціальної анархії та легалізованого терору. При цьому Мілбанк зазначає, що у виборі

марксистського методу теологія визволення усе ж помиляється, адже інтерпретація нею політичного залишається в пастці «секулярного розуму», де соціальне сприймається як щось зовнішнє у відношенні до церкви. Соціальне в такому випадку виступає автономною сферою, яка не потребує для свого саморозуміння теологічної рефлексії. На цій підставі Мілбанк приходиться до висновку, що теологія визволення – це хибна теологія політичного, а Г. Гутьєррез – в'язень історії, яку модерн розповідає про себе. Християнські соціалісти мали б продемонструвати, що основою соціалізму є християнство, однак виконання цього завдання не стало пріоритетом для представників теології визволення (як і всієї політичної теології в цілому). Замість цього вони зробили ще одну спробу інтерпретувати християнство в термінах домінуючого секулярного дискурсу свого часу. Варто все ж зауважити, що Мілбанк та інші критики теології визволення дещо перебільшують роль, яку відігравав марксизм та соціальні науки в теології визволення Латинської Америки. Вони не беруть до уваги той факт, що деякі теологи визволення зверталися до філософії Емануеля Левінаса та надихалися ідеями юдейського месіанізму.

У *підрозділі 3.2. «Теологія визволення і сучасні виклики»* розкривається потенціал теології визволення у вирішенні основних завдань церкви на початку ХХІ століття. Насамперед, вона нагадує церкві про те, що теологія має бути практичною та сучасною дисципліною, яка визначає завдання церкви в ототожненні себе з бідними верствами населення, наданні конкретної відповіді на нагальні політичні проблеми, зокрема і виклики соціальної несправедливості. Важливим внеском теології визволення також є відновлення уваги до контекстуального виміру богословського пошуку, оскільки тільки завдяки зв'язку з культурним контекстом теологія набуває якостей актуальності та зрозумілості. Теологія повинна постійно реагувати на конфліктні ситуації, вирішувати нагальні проблеми, застосувати біблійний текст до першочергових питань людства. Теологія має стати критичним осмисленням життя суспільства та діяльності церкви. Не варто очікувати, що церковні структури здатні встановити світовий соціалізм чи демократію, але не слід сумніватися у тому, що християни повинні боротися за мир, справедливість і свободу в тих країнах, де вони проживають. Крім цього, теологія визволення є найбільш потужним сучасним богословським рухом, який повертає увагу церкви до теми надії. Представники теології визволення наголошують: людство шукає не тільки есхатологічної надії, але й прояву майбутнього в сучасності, можливості пережити краще майбутнє вже зараз. Однак, водночас, необхідно пам'ятати про небезпеку того, що церква, може стати лише громадською організацією. Це може призвести до втрати християнами власної ідентичності й перетворення їх на ще одну ізольовану соціальну групу.

У *підрозділі 3.3. «Перспективи теології визволення»* доведено, що теологія визволення переживає значні зміни і перебуває в пошуку нових шляхів свого втілення не тільки в Латинській Америці, а й в інших частинах світу. Оновлена теологія визволення здатна запропонувати актуальну відповідь на соціальні проблеми українського суспільства і сприяти вирішенню духовних, а відтак і соціально-політичних проблем.

За словами гарвардського професора Гарві Кокса, автора книги «Майбутнє віри», теологія визволення – це не просто критична теорія або політичний рух, який використовує релігійну мову, це – глибоко релігійний рух із політичними підтекстами. Теологія визволення є теологічним трендом чи школою думки, як, наприклад, «неотомізм» ХХ ст., який був представлений Жаком Марітенем (1882–1973), або як «неоортодоксія» Карла Барта (1886–1968). Теологія визволення зі своїми ідеями та теоріями презентує новий повноцінний підхід у теології.

В основі теології визволення лежить бажання провести соціальні реформи та зміни в різних сферах повсякденного життя людини. Ідеї теології визволення сьогодні можуть бути сприйняті християнами як фундамент для цивільних прав громадян. Теологія визволення включає: знищення рабства, захист праці, допомогу фермерам, охорону навколишнього середовища, права жінок, дітей та інвалідів, врахування прав етнічних (та сексуальних) меншин та інше. Але головне, що теологія визволення сьогодні є джерелом натхнення для розвитку різноманітних постколоніальних теологій.

Майбутнє теології визволення, на думку представників нової генерації, лежить поза межами самої теології. Сучасним представникам теології визволення не потрібно обмежуватися марксизмом, слід звернутися до соціальних теорій, які існують сьогодні та спрямовані на досягнення соціального визволення.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дисертаційного дослідження сформульовано такі узагальнюючі висновки, які мають теоретичне і практичне значення.

Ідейним натхненником теології визволення слід вважати сучасну політичну теологію, найвпливовішими представниками якої були протестантський мислитель Юрген Мольтманн, відомий за своєю книгою «Теологія надії» (*Theologie der Hoffnung*), та католицький теолог Йоган Баптист Метц. Характерними рисами нової «політичної теології» повоєнного періоду стали орієнтація на майбутнє, відповідальність за формування суспільства та інтенсивна турбота щодо публічного впливу релігії. За Мольтманом, сучасна політична теологія – це, передусім, теологія надії. В основі методології Мольтмана були два основні принципи: орієнтація на прaxis та доксологія. Метою теології, відтак, є не стільки пояснення світу, скільки спроба змінити світ, скеровувати суспільство на шлях до Царства Божого.

Наступним важливим джерелом латиноамериканського лібералізму став біблійний концепт визволення і символічне прочитання наративу Виходу. На думку теологів визволення, наратив Вихід розповідає про те, що відбувається з кожною людиною тут і зараз. Послання цієї книги з новою силою резонує в житті сучасних людей. У контексті Латинської Америки також була розроблена своєрідна христологія. Її слід розглядати як спробу поєднати постать Ісуса з Назарету з буденними стражданнями звичайних людей. Теологія визволення розглядає Христа як борця за права пригноблених. Концепція Царства Божого в світі теології визволення об'єднує трансцендентність з історією, робить можливим історизацію спасіння і показує, що історична трансформація (praxis) Божого задуму і є Царством Божим.

У своїй герменевтичній методології представники теології визволення починають процес тлумачення Біблії не з самого тексту Біблії, а з історичного, а отже, і соціального контексту, в якому перш за все прочитується той чи інший біблійний текст. Відправною точкою для Гутьєрреса, Сегундо, Боніно, братів Бофф, Асмана та інших є сучасна ситуація. Той чи інший текст Біблії стає в нагоді та застосовується тільки тоді, коли він корелює із ситуацією в реальному житті. Герменевтика теології визволення робить наголос на тому, що текст не може бути прочитаним в ізоляції від зовнішніх чинників. Навпаки, він є частиною більш масштабної картини, його прочитання вимагає врахування багатьох соціальних, політичних, культурних і, звісно, релігійних чинників, що впливають на спільноту, яка читає текст.

Доведено, що теологія визволення побудована на філософії соціальних реформ. Представники цієї теологічної течії не адаптують марксизм як філософський світогляд чи загальний план для політичних дій. Краще сказати, вони вважають, що визволення людини починається з розвитку економічної інфраструктури, нових робочих місць, соціальної стабільності, але на цьому воно не закінчується. Теологія визволення як політична теологія цікавиться саме соціальним потенціалом марксистської критики капіталістичного суспільства та реальними засобами ведення класової боротьби, теоретично обґрунтованими в марксизмі.

В результаті дослідження розвитку латиноамериканської теології визволення і внеску її ключових представників з'ясовано, що вивчення історії теології визволення континентальної Латинської Америки слід починати з XVI ст., яке є точкою відліку європейської колонізації американського материка (Нового Світу). В 1960-ті роки можна було спостерігати політичну радикалізацію континенту, який перетворився на активний фронт антиімперіалістичної боротьби. Католицьке «оновлення» включало в себе серйозне переосмислення соціальної місії християн, відновлення уваги роботі з бідними, зростання впливу європейської теології.

Ф. Фукуяма пов'язує відставання Латинської Америки з занепадом базових інститутів. Право власності, правові норми, виборча система (наділена необхідними повноваженнями виконавча влада), представницькі і в той же час ефективні законодавчі органи, політичні партії, які б могли об'єднати в своїх рядах простих виборців та видатних суспільних діячів, незалежна від політичної влади судова система, яка в змозі забезпечити верховенство закону, а також правильне розподілення влади на різних рівнях – національному, регіональному та місцевому. Саме соціальна нерівність є коренем економічної неспроможності Латинської Америки.

Доведено, що основною ідеєю представників теології визволення (Густаво Гутьєррес, Хосе Мігуес-Боніно, Хуан Луїс Сегундо, Леонардо Бофф, Йона Собріно) став девіз «Першочергова увага належить бідним». За Гутьєррезом, гріх є порушенням дружби з Богом та іншими й остаточною причиною бідності, несправедливості та гноблення, в яких сьогодні живе людина. Представники теології визволення розуміють гріх не тільки в приватному сенсі, з точки зору егоїзму та індивідуалізму, але з соціальної та економічної перспективи. Спасіння для них – це протест проти зла, яке стоїть за бідністю. Спасіння має справу з Божою

дією в історії. Таке розуміння спасіння вказує на те, що Божий заклик до радикального перетворення належить не тільки до власного життя, а й до суспільної структури.

Критичний аналіз теології визволення дав змогу подивитися на її перспективи у світлі сучасних соціокультурних тенденцій і зробити наступні висновки. Представник «радикальної ортодоксії» Джон Мілбанк вважає теологію визволення «туманною ідеєю». Розуміючи, що першочергове завдання цієї теології полягає в пошуку відповіді на питання, де проходить межа між церковним та політичним, в умовах, коли потрібно стверджувати істину «християнської спільноти» перед лицем соціальної анархії та легалізованого терору, Мілбанк пише, що в виборі свого методу (марксизму) теологія визволення помиляється. Мілбанк переконаний, що теологія визволення – це не істинна теологія політичного, а сам Гутьєррез – в'язень історії, яку модерн розповідає про себе. Саме тому еклезіологію можна розглядати як соціологію лише в тому випадку, коли еклезіологія – це розмова про становлення реальних історичних церков, а не про умовний церковний ідеал.

Теологія визволення робить наголос на тому, що теологія в цілому, передусім, це – практична дисципліна. Теологія, яка бажає залишатися актуальною, має зосередити свою увагу на застосуванні біблійних істин у тих чи інших сучасних умовах. Перш за все, теологією є те, що є соціально ефективним. Теологія визволення вказує на те, що одна з першочергових задач церкви сьогодення полягає в ототожненні себе з бідними й пригнобленими. Вкрай важливою є потреба стати на бік тих, хто, борючись за свободу та проходячи через процес визволення, безвинно страждає. Таким чином, теологія визволення закликає застосовувати мову визволення не тільки в релігійній сфері, але й в політичному, економічному та соціальному контекстах.

Продемонстровано, що теологія визволення сьогодні переживає значні зміни і перебуває в пошуку нових шляхів свого втілення не тільки в Латинській Америці, а й в інших частинах світу. Теологія визволення сьогодні не тільки повертає собі роль однієї з провідних теологій сучасності, але й входить у свою нову фазу, заслуговуючи на ґрунтовні дослідження й глибокі дискусії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Денисенко А. Теологія визволення. Ідеї. Критика. Перспективи / Анатолій Денисенко. – К. : Дух і Літера, 2019. – 192 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Денисенко А.В. Интеллектуальный климат постсекулярной эпохи: очерчивая границы современного богословского дискурса / А. В. Денисенко // Філософська думка. Sententiae. Спецвипуск III (2012). Християнська теологія і сучасна філософія. – Вінниця: ВНТУ, 2013. – С. 41-60.

3. Денисенко А.В. Чому теологія визвольного руху використовує марксистські ідеї? / А. В. Денисенко // Практична філософія. – № 1 (51). – К.: ПАРАПАН, 2014. – С. 182-193.

4. Денисенко А.В. Від бібліцизму до пост-фундаменталізму: короткий екскурс в сучасний стан герменевтики протестантського середовища на пострадянському просторі. / А.В. Денисенко // Практична філософія. – № 1 (55). – К.: ПАРАПАН, 2015. – С. 150-166.
5. Denysenko A.V. A Theology of liberation / A. V. Denysenko // Мультиверсум. Філософський альманах. Випуск 7-8 (155-156), 2016. – С. 160-167.
6. Денисенко А.В. Антиметанаративный подход в процессе легитимизации знания: пример постмодерна для (пост)современных учебных заведений / А. В. Денисенко // Практична філософія. – №2 (№ 60). – К.: ПАРАПАН, 2014. – С. 84-89.
7. Денисенко А.В. Інша апологетика або яким має бути сучасний захист християнської віри сьогодні / А. В. Денисенко // Практична філософія. – № 4 (58). – К.: ПАРАПАН, 2015. – С. 101-109.
8. Денисенко А.В. Природа библейской мифологии на основании критики проекта «демифологизации» Рудольфа Бультмана / А. В. Денисенко // Філософська думка. Sententiae. Спецвипуск II (2011). Християнська теологія і сучасна філософія. – Вінниця: ВНТУ, 2012. – С. 86-109.
9. Денисенко А.В. Суперечливий Лютер: Інший погляд на реформатора / А. В. Денисенко // Практична філософія. – № 3. – К.: ПАРАПАН, 2017. – С. 50-56.

Статті в іноземних наукових фахових виданнях:

10. Денисенко А.В. Политический мотив книги Исход и современная теология. / А.В. Денисенко // Modern Science. – № 5. – Praha: 2015. – С. 51-55.
11. Денисенко А.В. Джон Милбанк: «Христианство возродится в том случае, если будет стараться все заново переосмыслить по-христиански...» / А.В. Денисенко // Государство религия церковь в России и за рубежом. № 3 (31). – М.: РАНХиГС, 2013. – С. 285-290.

Статті в інших наукових збірниках:

12. Денисенко А.В. Миссия радикальной ортодоксии, как богословская деконструкция понятия «секулярный» / А. В. Денисенко // Богословские размышления. Церковь и миссия. Богословские размышления. – Одесса: ЕААА, 2012. – С. 46-61.
13. Денисенко А.В. Теология освобождения: от запрета работ Леонарда Боффа в Бразилии к новому этапу академического интереса на постсоветском пространстве / А. В. Денисенко // Дні науки філософського факультету. Матеріали доповідей. – К.: Київський університет, 2013. – С. 53-58.
14. Денисенко А.В. От града Божьего к граду мирскому и обратно: понимания «града Божьего» и «града мирского» в текстах Августина, Кокса и Милбанка / А. В. Денисенко // Богомыслие. № 14. – Одесса, 2014. – С. 115-127.
15. Денисенко А.В. Теология протеста: когда, зачем и почему христианам необходимо участвовать в революциях / А.В. Денисенко // Филипович Л. О; Горкуша О.В. (ред.). Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка. – К.: Самміт-Книга, 2014. – С. 284-286.
16. Денисенко А.В. Евромайдан и Майдан в деятельности евангельских христиан / А.В. Денисенко // Филипович Л. О; Горкуша О.В. (ред.). Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка. – К.: Самміт-Книга, 2014. – С. 286-288.

17. Денисенко А.В. Аналіз соціальної дійсності, як першочергова задача герменевтики теології визволення. / А.В. Денисенко // Дні науки філософського факультету. Матеріали доповідей та виступів. – К.: Київський університет, 2015. – С. 100-105.
18. Денисенко А.В. Чого ми можемо навчитися від теології визволення, і як застосувати її ідеї у сучасному часі? / А.В. Денисенко // Богословские размышления. – № 16. ЕААА: 2016. – С. 155-165.
19. Денисенко А.В. Политическое богословие Юргена Мольтмана. / А.В. Денисенко / Страницы 21:3. – Москва: ББИ, 2017. – С. 346-365.
20. Денисенко А.В. «Безрелігійне християнство» для повнолітнього світу, як передбачення Дитриха Бонгоффера. Дитрих Бонгоффер. Спротив та покора. Листи і нотатки з-за ґрат. – К.: ДІХ і Літера, 2018. – С. 755-764.
21. Денисенко А.В. «Мета-еклезіологія»: Церква, як самоусвідомлюючий «суб'єкт» / А.В. Денисенко // Наукові записки Українського Католицького Університету. Число XII. Богослов'я. Випуск 6. – Львів, 2019. – С. 433-439.
22. Денисенко А.В. Теология «смерти Бога» и совершеннолетие мира: Ницше, Бонгёффер и радикальный протестантизм XX ст. / А.В. Денисенко // Богословские размышления. – Одесса: ЕААА, 2015. – С. 148-157.
23. Денисенко А.В. Интеллектуальные корни секуляризации пост-реформационной Европы: исторические, философские и теологические аспекты проблемы / А.В. Денисенко // Богословские размышления. – № 17. – Одесса: ЕААА, 2016. – С. 180-185.
24. Денисенко А.В. В начале было убийство: бессмертный Рене Жирар и преодоление секулярного / А.В. Денисенко // Страницы. 20:1. – Москва, 2016. – С. 113-120.
25. Денисенко А.В. Методологія критико-політичного проекту “Homo Sacer” Джорджо Агамбена / А.В. Денисенко // Богословские размышления. Методология богословских исследований. – № 21. – Одесса: 2018 – С. 137-151.

АНОТАЦІЯ

Денисенко А.В. Теологія визволення: критичний аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2019.

Дисертаційна робота присвячена всебічному критичному аналізу методологічних, герменевтично-біблійних та богословсько-соціальних аспектів такого важливого напрямку соціальної думки сучасного християнства як латиноамериканська теологія визволення. До її основних характеристик слід зарахувати спрямованість богословського пошуку на виклики соціальної трансформації суспільства, обґрунтування політичної активності християн задля розв'язання соціальних протиріч і конфліктів, методологію герменевтичного кола, прочитання старозавітної оповіді про вихід євреїв з Єгипту та життєвого шляху Христа через призму бідних та пригноблених. Важливими маркерами ідентичності руху також є переорієнтування уваги з ортодоксії на ортопраксію, використання

світських (зокрема, марксистської) ідеологій як інструментів соціального аналізу та соціальної критики, інтерпретація історичного процесу як історії спасіння, наголос на економічному аспекті гріха тощо

У дисертаційній роботі наголошується на тому, що після більш ніж півстолітньої історії теологія визволення, переживши ряд трансформацій, набула нового дихання на початку третього тисячоліття і перейшла зі сфери практичного досвіду в сферу академічної рефлексії. На зміну «батькам засновникам» руху (Густаво Гутьєррес, Хуан Луїс Сегундо, Леонардо Бофф та Джон Собріно) прийшли нові яскраві постаті, зокрема, Даніель Белл молодший та Іван Петрелла. Якщо класичні представники цієї теології стверджували, що теологія визволення є «критичною рефлексією над історичним праксисом», то сучасні її прибічники наголошують на тому, що теологія визволення стає контекстуальною теологією трансформації суспільства, однією з локальних теологій, а також публічною теологією. Якщо в минулому представники теології визволення зверталися до марксистського соціального аналізу, то сьогодні вони, враховуючи провали соціалізму, спрямовують свої зусилля на підтримку демократичних політичних принципів та критику глобалістичного капіталізму як неприйнятної для латиноамериканського суспільства універсалістського і європоцентричного варіанту розвитку.

Критичний аналіз теології визволення засвідчує, що попри кризу її класичної марксистської версії, вона диверсифікувала свою проблематику і продовжує грати помітну роль у дискусіях з приводу природи та завдань соціальної теології, формування програми соціальних перетворень. Ця обставина пов'язана із процесом перегляду концептуальних засад соціальної доктрини Католицької церкви, яка після падіння соціалістичного табору розпочала корекцію своїх підходів до багатьох проблем сучасності, займаючи критичне ставлення до процесів глобалізації та шукаючи розв'язання соціальних проблем у добу неоліберального капіталізму.

Ключові слова: теологія визволення, герменевтичне коло, християнська солідарність, політична теологія, радикальна ортодоксія.

АННОТАЦІЯ

Денисенко А.В. Теология освобождения: критический анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.14 – богословие. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2019.

Диссертация посвящена всестороннему критическому анализу методологических, герменевтическо-библейских и богословско-социальных аспектов такого важного направления социальной мысли современного христианства как латиноамериканская теология освобождения. К ее основным характеристикам следует отнести поиск богословского ответа на вызовы социальной трансформации общества, обоснование политической активности христиан с целью решения социальных противоречий и конфликтов, методологию герменевтического круга, прочтение ветхозаветного повествования о выходе евреев из Египта и жизненного пути Христа через призму бедных и угнетенных. Важными

маркерами идентичности движения является также переориентация внимания с ортодоксии на ортопраксию, использование светских (в частности, марксистской) идеологий как инструментов социального анализа и социальной критики, интерпретация исторического процесса как истории спасения, упор на экономическом аспекте греха и т.д.

В работе акцентируется на том, что после более чем полувековой истории теология освобождения, пережив ряд трансформаций, приобрела новое дыхание в начале третьего тысячелетия и перешла из сферы практического опыта в сферу академической рефлексии. На смену «отцам основателям» движения (Густаво Гутьерез, Хуан Луис Сегундо, Леонардо Бофф и Джон Собрино) пришли новые яркие фигуры, в частности, Даниэль Белл младший и Иван Петрелла. Если классические представители этой теологии утверждали, что теология освобождения является критической рефлексией над историческим праксисом, то современные ее сторонники подчеркивают, что теология освобождения становится контекстуальной теологией трансформации общества, одной из локальных теологий, а также публичной теологией. Если в прошлом представители теологии освобождения обращались к марксистскому социальному анализу, то сегодня они, учитывая провалы социализма, направляют свои усилия на поддержку демократических политических принципов и критику глобалистического капитализма, как неприемлемого для латиноамериканского общества универсалистского и евроцентристского варианта развития.

Критический анализ теологии освобождения показывает, что несмотря на кризис ее классической марксистской версии, она диверсифицировала свою проблематику и продолжает играть заметную роль в дискуссиях по поводу природы и задач социальной теологии, формирование программы социальных преобразований. Это обстоятельство связано с процессом пересмотра концептуальных основ социальной доктрины католической церкви, которая после распада социалистического лагеря начала коррекцию своих подходов ко многим проблемам современности, занимая критическое отношение к процессам глобализации и ища решения социальных проблем в эпоху неолиберального капитализма.

Ключевые слова: теология освобождения, герменевтический круг, христианская солидарность, политическая теология, радикальная ортодоксия.

SUMMARY

Denysenko A.V. Liberation theology: critical analysis. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philosophy: specialty 09.00.14 – Theology. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kiev, 2019.

Present dissertation is devoted to a comprehensive critical analysis of methodological, hermeneutical, biblical, theological and social aspects of such an important direction of the social thought of modern Christianity as the Latin American liberation theology. Its main characteristics should include the search for a theological response to the challenges of social transformation of society, the justification of the political activity of Christians in order to resolve social contradictions and conflicts, the

methodology of the hermeneutical circle, reading the Old Testament narrative of the departure of Jews from Egypt and the life path of Christ through the prism of the poor and oppressed. Important markers of the identity of the movement are also the reorientation of attention from orthodoxy to orthopraxis, the use of secular (in particular, Marxist) ideologies as instruments of social analysis and social critique, the interpretation of the historical process as a history of salvation, the emphasis on the economic aspect of sin, etc.

After more than half a century, liberation theology, after experiencing a series of transformations, acquired a new breath at the beginning of the third millennium and moved from the sphere of practical experience to the sphere of academic reflection. Instead of replacing the "fathers-founders" of the movement (Gustavo Gutierrez, Juan Luis Segundo, Leonardo Boff and John Sobrino), new bright figures came in, in particular, Daniel Bell and Jr. Ivan Petrellas. If the classical representatives of this theology argued that the liberation theology was a critical reflexion over historical praxis, its contemporary supporters emphasized that the liberation theology became the contextual theology of the transformation of society, one of the local theology, as well as public theology. If in the past the representatives of the liberation theology turned to Marxist social analysis, today, given the failures of socialism, they are directing their efforts to support democratic political principles and critique of global capitalism as unacceptable to the Latin American society of a universalist and Eurocentric variant of development.

A critical analysis of the liberation theology shows that, despite the crisis of its classical Marxist version, it has diversified its issues and continues to play a significant role in discussions about the nature and tasks of social theology, the formation of a program of social transformations. This circumstance is connected with the process of revising the conceptual foundations of the social doctrine of the Catholic Church, which, after the collapse of the socialist camp, began to correct its approaches to many problems of the present, taking a critical attitude to the processes of globalization and seeking solutions to social problems in the era of neoliberal capitalism.

Key words: liberation theology, hermeneutic circle, Christian solidarity, political theology, radical orthodoxy.